

ТУРСКО-БЪЛГАРСКИ ХИБРИДНИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА ЗА ЛИЦА С ПЕЙОРАТИВНО ЗНАЧЕНИЕ В СМОЛЯНСКИЯ ГОВОР*

ЕЛЕНА КАНЕВСКА-НИКОЛОВА

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“,

ФИЛИАЛ – СМОЛЯН

elenatn@abv.bg

Резюме: В статията се прави словообразователна и лексикосемантична характеристика на турско-българските хибридни съществителни имена за лица с пейоративно значение в смолянския говор. За разлика от общобългарските и славянските *nomina augmentativa et pejorative*, сред регистрираните в смолянския говор субстантивни хибридни пейоративи преобладават имената от мъжки род, следвани от имената от общ род (завършващи на -*о*). Основен словообразователен начин е суфиксалният, като най-продуктивен е суфиксът *-ин*.

Няколко субстантивни хибрида образуват семантична група с основно значение ‘приятел, другар’ и вторично пейоративно значение ‘хитрец, измамник’. Друга семантична група оформят турско-български хибридни съществителни за лица със значение ‘лош човек, негодник, проклетник’. Значението ‘лошотия и проклетия’ се преплита със значението ‘мързел, лентяйство’. В синонимни отношения влизат турско-български хибриди със значение ‘глупав човек; заплес, отнесен, разсеян, завеян човек’. С близко пейоративно значение са ориентализми, означаващи ‘претенциозен, придирчив, недоволен човек’, ‘мрачен, мълчалив човек’, ‘сърдит, троснат човек’, а с противоположно – ‘гнуслив или злояд човек’ и ‘чревоугодник’. На метафорична основа чрез пренос от животно или предмет върху човек са възникнали интересни вторични пейоративни значения – ‘пълен, дебел човек’, ‘лош човек, глупак’, ‘хулиган’.

Ключови думи: турско-български хибридни съществителни, ориентализми, пейоративно значение, смолянски говор, словообразователна и семантична характеристика

TURKISH-BULGARIAN HYBRID NOUNS FOR PERSONS WITH PEJORATIVE MEANING IN THE SMOLYAN DIALECT*

ELENA KANEVSKA-NIKOLOVA

PLOVDIV UNIVERSITY “PAISII HILENDARSKI”, SMOLYAN FILIAL

elenatn@abv.bg

Abstract: The article presents a word-formation and semantic characterisation of Turkish-Bulgarian hybrid nouns with pejorative meaning denoting persons in the Smolyan dialect. Unlike the common Bulgarian and Slavic *nomina augmentativa et pejorative*, the substantive hybrid pejorative nouns in the Smolyan dialect predominantly belong to

the masculine gender followed by generic nouns (ending in *-d*). The main word-formation model is suffixation, the most productive suffix being *-in*.

Several substantive hybrids form a semantic group with the basic meaning of ‘a friend’ and a secondary pejorative meaning ‘a trickster, a deceiver’. A second semantic group is formed by Turkish-Bulgarian hybrid nouns with the meaning of ‘a bad guy, a scoundrel’. In addition, the meaning of ‘badness, evil’ intertwines with the meaning of ‘laziness’. Turkish-Bulgarian hybrids meaning ‘a stupid man, a chucklehead, a scatterbrain’ enter into synonymy relations to each other. Orientalisms, meaning ‘a pretentious, picky, disgruntled person’, ‘a gloomy, taciturn person’, ‘an angry, snappish person’ have close pejorative meanings, whereas ‘a squeamish or fastidious person’ and ‘a glutton’ form opposite meanings. Interesting secondary pejorative meanings based on metaphorical transfer from animals and objects have been developed for the meanings of ‘a full, fat man’, ‘a bad man, a fool’, ‘a hooligan’.

Keywords: Turkish-Bulgarian hybrid nouns, orientalisms, pejorative meaning, Smolyan dialect, word-formation and semantic characterisation

Голяма част от лексиката на родопските говори, и в частност на смолянския, е с турски произход или е заета с посредничеството на турския език. Този факт намира обяснение в по-късното освобождаване на Родопския край от османска власт, в продължилите по-дълго контакти с представителите на турската администрация и икономическите отношения в рамките на империята. При лексикалното заемане от един език в друг се различават два етапа – на морфологична адаптация и на словообразователна асимилация (Кювлиева/Кyuвlieva 1980: 78–136; Сотирова-Милчева/Sotirova-Milcheva 2016: 7–12; Маринов, Сотирова/Marinov, Sotirova 2018: 99). След фонетичната и морфологичната адаптация настъпва етап на словообразователно асимилиране на заемките, които се превръщат в произвеждащи основи, свързват се с домашни лексикални морфемии и така възникват хибридите. Българо-гръцките лексикални хибриди (съществителни имена) са обект на изследване в дисертацията на Н. Сотирова-Милчева (2016), а акционните субстантивни хибриди, образувани с еднакви гръцки основи и съответно с български и румънски суфикси – в съвместната ѝ публикация с Вл. Маринов (2018). З. Барболова е автор на *Речник на турско-българските хибридни съществителни имена* (2013), в който преобладаващата част от представените лексеми днес принадлежат към диалектната лексика.

Фонетичните и лексикосемантичните промени на турските думи в два централнородопски говора са предмет на изследване в друга публикация (Каневска-Николова/Kanevska-Nikolova 2016). В тази статия се прави словообразователна и лексикосемантична характеристика на съществителни имена за лица с пейоративно значение в смолянския говор, образувани от турски корени или основи, чрез прибавяне на български словообразователни форманти – т.нар. турско-български субстантивни хибриди или османо-български хибридни формации (вторият термин е по-коректен, тъй като т.нар. турцизми са заети по времето на Османската империя, но пър-

вото терминологично словосъчетание е получило популярност – Барболова/Barbolova 2013: 7; Stamenov 2009: 423; 2011: 21 и сл.). За заетите с турско посредничество думи в българската социолингвистика се използва терминът *ориентализми*, тъй като една част от тази лексика е с арабски или персийски произход, като някои от думите „вероятно са съществували в българския език още в предтурския период“ (Барболова/Barbolova 2013: 8). Става дума за заети в различни периоди „турски“ думи в родопските говори, морфологично или морфонологично адаптирани и асимилирани чрез използването на български словообразователни форманти. По-голямата част от приложените в списъка думи липсват в речника на З. Барболова (тези, които се срещат в него, макар и с различен фонетичен облик, са отбелязани със звездичка). Произходът и семантиката на тези лексеми са посочени според *Академичен турско-български речник* (АТБР/АТВР 2009).

Пейоративни са думи, изразяващи „отрицателна оценка“ или „неодобрително, презрително отношение“ (БТР/ВТР 1994: 622); те имат обиден и негативен ефект, т.е. изразяват презрение или антипатия от страна на говорещия. Следвайки модела на Ив. Кочев (вж. Кочев/Kochev 1971: 107–185), Н. Сотирова-Милчева разпределя и анализира ексцерпирания материал в дванайсет словообразователни категории¹ – десетата е *Увеличителни и неодобрителни имена (nomina augmentativa et pejorativa)*. Авторката констатира, че тази категория е много слабо представена от българо-гръцки хибридни формации (Сотирова-Милчева/Sotirova-Milcheva 2016: 38). Аналогично е заключението на Ив. Кочев: „...имената с положителна оценка имат богато словообразуване, а с отрицателна – по-бедно“ (Кочев/Kochev 1971: 184). Авторът уточнява, че при втората група материалът, с който се оформят, е смесен (домашен и чужд) или изцяло чужд: турски, румънски и пр. На *nomina augmentativa et pejorativa* е посветена и статията на Ем. Кочева и Ив. Кочев, които изтъкват стилистичната обогатеност на аугментативно-пейоративните имена, свързана с различните степени на негативна оценъчност (Кочева, Кочев/Kocheva, Kochev 1973: 192). Разглеждайки словообразователните хетероними в българските говори, Л. Василева разпределя изследваните хетеронимни групи в 11 лексикосемантични групи, като в първата обособява голяма подгрупа на названия на лица с отрицателни прояви (Василева/Vasileva 2009: 42–145).

В приложения списък са приведени 41 субстантивни турско-български хибрида за лица с пейоративно значение в смолянския говор. При някои от тях са дадени фонетични варианти. В списъка не са включени общобългарски разговорни пейоративи като *ахмак*, *балама*, *бунак*, *диване*, *келеш*, *маскара*, *серсемин*, *темерут* и др. Само 10 от приведените в края на статията субстантивни хибриди, характерни за смолянския говор, се срещат в списъка от 154 османски заемки в българския, назоваващи негативни или амбивалентни човешки черти и начин на поведение (Стаменов/Stamenov

2009: 426–427), тъй като останалите са или общобългарски, или не са характерни за смолянския говор.

В преобладаващата част от приведените хибриди мотивиращата основа от морфологично гледище е съществително име, при останалите – прилагателно име. След морфологичната адаптация заемките стават имена от мъжки род и общ (мъжко-женски) род. Ем. Кочева и Ив. Кочев отбелязват, че българските *nomina augmentativa et pejorativa* са предимно имена от женски и от общ род, както е и в другите славянски езици (Кочева, Кочев/ Kocheva, Kochev 1973: 192). В приведения списък с хибридни пейоративи преобладават имената от мъжки род, следвани от имената от общ род (завършващи на *-d̂*). След словообразователната асимилация някои от заемките стават имена от женски род (чрез прибавяне на суфикс *-ка*), а друга част – от среден род (чрез прибавяне на суфикс *-ице*).

Формантите, с които се образуват субстантивните хибриди, не са разнообразни. Както и при останалите съществителни имена, основен е суфиксалният начин на образуване:

- суфикс *-ин*: **авьѐрин** (тур. *havađ* от ар. ‘помощник; *прен.* привърженик, последовател’), **аркадашин** (ар. > тур. *arkadař* ‘приятел’), **ахпапин** (ар. > тур. *ahbar* ‘другар, приятел’), **бьайхутин/ бьейхутин** (тур. *beyhude* ‘безполезно, безсмислено’ или *beyin* ‘ум, разум’), **кибарин** (ар. *kibar* ‘благородник; големец’), **мискйнин** (ар. > тур. *miskin* ‘лентяй, мързеливец, безделник’), **михльўзин** (ар. > тур. *müflis, mühlüs* ‘фалирал търговец’), **мундариин** (пер. > тур. *mundar* ‘мръсен, изцапан’), **муханатин** (ар. > тур. *muhanat* ‘страхливец, подлец’), **сарахдшин** (тур. *sarhoř* ‘алкоголик’), **тербесйзин** (тур. *terbiyesiz* ‘невъзпитан човек’), **тъумбѐлин** (тур. *dümbelek* ‘смахнат, глупав’, *tembel* ‘мързелив, ленив’), **хаирсйзин** (ар. > тур. *hayırsız* ‘безполезен, негоден, вреден’ от ар.), **хайванин** (ар. > тур. *hayvan* ‘животно, добиче’ от ар.), **хайлѐзин хайлѐзин** (тур. *haylaz* ‘непослушен, палав; ленив, мързелив’), **хиньяѐтин** (тур. *hinođlu* ‘хитрец, лукав човек’, *hyanet* ‘предателство, измяна’), **чуфтьалйин** (тур. *çifteli* ‘свадлив, заядлив’);
- дериват *-(d̂)жй²+ин*: **маханжйин** (пер. *mahana* ‘претекст, повод’, *maħna* ‘вина, кусур’);
- суфикс *-ѐк*: **бумбарѐк** (пер. > тур. *bumbar* ‘дебело черво на добитък; бахур; калъфка, пълна с памук’);
- суфикс *-ка*: **маханжййка** (пер. *mahana* ‘претекст, повод’, *maħna* ‘вина, кусур’), **мискйнка** (ар. > тур. *miskin* ‘лентяй, мързеливец, безделник’), **мундарка** (пер. > тур. *mundar* ‘мръсен, изцапан’), **чуфтьалййка** (тур. *çifteli* ‘свадлив, заядлив’);
- суфикс *-ице*: **будалице** (ар. > тур. *budala* ‘глупав, смахнат’), **караванице** (тур. *karavana* ‘бака, голям войнишки съд’), **мандйце** (тур. *manda* ‘бивола’), **матарйце** (ар. *matara* ‘манерка’), **сиртьўчице / сьуртьўчице** (тур. *sürtük* ‘миткало, скитник’), **тумурўчице** (тур. *tomruk* ‘дървени трупи; затвор’);
- суфикс *-тьако*: **будалтьако** (ар. > тур. *budala* ‘глупав, смахнат’).

Суфикс *-ин* е най-продуктивен, което в голяма степен е свързано с факта, че се отнася към т.нар. суфиксоиди – „немотивирани в словообразова-

телно отношение суфиксни нараствания“ (Кочев/Kochev 1971: 115), заемащи средишно място между наставките и дериватите (разширените варианти) и характеризиращи най-често пейоративните названия. Наставката *-ин* образува множество деривати в почти всички словообразователни категории, но основната ѝ функция е родово оформяща (Кочев/Kochev 1971: 183). Някои от имената, образувани с *-ин*, имат съответни женскородови лексеми, образувани със суфикс *-ка*: **маханжийин** и **маханжийка**, **мискйин** и **мискйинка**, **мундарин** и **мундарка**, **чуфтьалиин** и **чуфтьалийка**. Тези родови двойки могат да се отнесат към двоичните имена (*Nomina mota*).

Суфикс *-йице* е основен както при аугментативните, така и при пейоративните имена – основната му функция в българския език е образуването на увеличително-неодобрителни съществителни имена, чрез него се засилва негативното отношение. Освен че е носител на богата негативна експресия, суфиксът модифицира имена от трите рода (Кочева, Кочев/Kocheva, Kochev 1973: 187). Суфикс *-тъяко* (**будалтъяко**) също придава подчертано пейоративен характер на името. Хибридните субстантиви **будалйице** и **будалтъяко**, образувани с различни наставки, са словообразователни синоними, имат еднакво значение ‘глупав, смахнат’.

В научната литература липсва единство относно форманта *-а* в съществителните имена от женски или общ (мъжко-женски) род. В смолянския говор това е формант *-ă* – с него се образуват формално съществителни от ж.р. (всъщност са общородови), които в езика източник завършват на *-а* или *-е*: **кельпезă** (пер. > тур. *keraze* ‘нищожен; безсрамен, безобразен’), **манďă**³ (тур. *manda* ‘бивол’), **мелемьă** (тур. *meleme* ‘блеене’), **самьă** / **семьă** (тур. *seme* ‘глуповат, тъп’), **уварďă** (тур. *hovarda* ‘прахосник; женкар’). В диахронен план Ив. Кочев посочва, че фонеморфологичните варианти се дължат на стари наследени състояния – различни рефлексии на старобългарски звукове (Кочев/Kochev 1971: 114). „Привидно завършеците *-а*, *-ка* (*-къ*) могат да се схванат като суфикси. Тук обаче граматичният показател *-а* не се тълкува като чисто словообразователен компонент от ранга на другите, а като оформител на рода“ (Кочев/Kochev 1971: 124). Авторът споделя мнението, че словообразуването е тип лексикална морфология, т.е. при образуването на думите се използват лексикални морфеми. Изхождайки от концепцията на Ив. Куцаров, че родът на съществителните имена не е морфологична, а лексикално-граматична категория (Куцаров/Kutsarov 1997: 202), следва да приемем, че *-ă* е лексикална, а не граматична морфема, т.е. става дума за словообразователен формант, който е и родов определител.

Префиксално-суфиксално е образуван субстантивният хибрид **субур-сүзин** (тур. *uğlursuz* ‘злополучен, злочастен’) – с префикс *суб-* и суфикс *-ин*.

Композиционно-суфиксален начин на образуване е характерен за субстантивните турско-български хибриди за лица **инжьѐфикирлийин**

(тур. *ince* ‘тънък’ + *fikirli* ‘разумен, разсъдлив’) + *-ин* и **тепегьџин** (тур. *tere* ‘глава’ + *göz* ‘око, очи’) + *-ин*.

Хибридниите субстантиви **ахп̀а̀пин** (ар. > тур. *ahbar* ‘другар, приятел’) и **аркада̀шин** (ар.>тур. *arkadaş* ‘приятел’) в родопските говори са запазили основните си значения, но са развили и вторично пейоративно значение ‘хитрец, измамник’. Тези диалектни думи се синонимизират с основните и вторичните значения на други два ориентализма, които в езика източник имат други значения – **авь̀ерин** (тур. *havağı* от ар. ‘помощник; *прен.* привърженик, последовател’) и **(х)арат̀лик** (ар. > тур. *ahretlik* ‘осиновен, брат; побратим’). В родопските говори последният ориентализъм се използва със значение ‘голям приятел, побратим’): *Харат̀ликан му ут Гџр̀циџа џа умр̀ел*, но в преносна употреба също е развил пейоративно значение: *Аџнџойџа арат̀лик ма излџга, излџзе кал̀таву чилџчиџе*.

Друга семантична група оформят няколко турско-български хибрида със значение ‘лош човек, негодник, проклетник’: **микр̀у̀фин** м. (тур. *miğorluk* ‘злина, злоба, лошотия’) ‘лош човек’; **миск̀й̀нин** м. (ар. > тур. *mişkin* ‘лентяй, мързеливец, безделник⁴; прокажен’) ‘лош човек, негодник’; **михл̀у̀зин** м. (ар. > тур. *müflis, mühlüs* ‘фалирал търговец’) ‘лош човек, лентяй’; **хаир̀с̀зин** м. (ар. > тур. *hayırsız* ‘безполезен, негоден, вреден’) ‘лош човек, негодник, непрокопсаник’; **кель̀пезџ** ж. (пер.>тур. *keraze* ‘нищожен; безсрамен, безобразен’) ‘човек, който е извършил нещо срамно’; **чф̀тъ̀ал̀џийџа** м. (тур. *çifteli* ‘свадлив, заядлив’) ‘келеш, проклетник’. Към тази семантична група може да се отнесе и композитният хибрид **тепегьџин** м. (тур. *teregöz* ‘нахален, безочлив’), който в момчиловския говор има значение ‘нахален, безочлив човек’, а в чепеларския – ‘тайно, подмолно действащ човек’.

Едно от най-отрицателните качества в балканския модел за човека е мързелът, лентяйството, затова значението ‘лошотия и проклетия’ се преплита със значението ‘мързел, лентяйство’. Турското значение на ориентализма **миск̀й̀нин** влиза в синонимни отношения с едно от диалектните значения на **михл̀у̀зин**, както и със значенията на **хџй̀л̀езин** м. (тур. *hıyalaz* ‘непослушен, палав; ленив, мързелив’) ‘мързелив човек’ и **хиньџетин** м. (тур. *hinoğlu* ‘хитрец, лукав човек’, *hiyanet* ‘предателство, измяна’) ‘мързелив човек’. В момчиловския говор още един диалектизъм се използва с това значение: **сньџтъ** м. ‘едър ленив човек’: *Еџнџа мџску џа гулџем сньџтъ*. Хибридният субстантив **мунд̀арин** м. (пер. > тур. *mundar* ‘мръсен, изцапан’) ‘нечистоплътен, мръсен, немарлив човек’ е синоним на диалектизмите **мущур̀ак** и **пусџ**⁵.

Синонимен ред в семантичната група оформят и пейоративите, означаващи ‘глупав, разсеян, загубен човек’: **бџџх̀у̀тин** / **бџейх̀у̀тин** м. (пер. > тур. *beyhude* ‘безполезно, безсмислено’ или *beyin* ‘ум, разум’) ‘глупав човек, заплес’; **бџаньџџџ** / **бџеньџџџ** ж. (от тур. *ben* ‘разум, разсъдък’) ‘отнесен, разсеян, загубен човек’; **мелемьџ** ж. (тур. *meleme* ‘блеене’) ‘заваян, отнесен човек’; **самьџ** / **семьџ** ж. (тур. *seme* ‘глуповат, тъп’) ‘човек със за-

тормозена психика’: *Станала съм самъбъ засамѐна*. Ориентализмът **тъмбѐлин**⁶ м. (тур. *dümbelek* ‘смахнат, глупав’) със значението си на турски се синонимизира с посочените турско-български хибриди с пейоративен смисъл, но на българска почва е развил друго негативно значение: ‘човек, който не се вслушва в съвети и върши каквото си науми’: *Айнв̀а й̀а гульѐм тъмбѐлин, ти си му л̀у д̀умай, ку си нѐмаш р̀абута*.

Пейоративно значение ‘претенциозен, придирчив, недоволен човек’ в смолянския говор са придобили турско-българските хибридни съществителни **киб̀арин** м. (ар. *kibar* ‘благородник; големец’) и **маханж̀инин** м. (пер. *maḥana* ‘претекст, повод’, *maḥna* ‘вина, кусур’), които са синоними на диалектизма **мижив̀унин** (с неизяснен произход). С противоположни значения са хибридът **мухан̀атин** м. (ар. > тур. *muhanat* ‘страхливец, подлец’) ‘гнуслив или злояд човек’ и турцизмът **синд̀у̀к / сунд̀у̀к** (тур. *sundurma* ‘заслоняващ, затулящ’) м. ‘чревоугодник’. Другото значение на **синд̀у̀к / сунд̀у̀к** е ‘човек, придобил лош навик да се присламчва, да се натрапва’, което пази по-тясна връзка със значението на турската дума. Фонетичните варианти **сирт̀у̀чище** и **с̀урт̀у̀чище** (тур. *sürtük* ‘миткало, скитник’) са обидно название на ‘човек, който скита, безделничи и прахосва’: *Гульѐм сирт̀у̀к изльѐза*. Със същото значение в момчиловския говор се употребяват диалектизмите **самунт̀ий̀а** и **сумунт̀ий̀а**. Сходни пейоративни значения имат **инж̀ѐфкирл̀инин** м. (тур. *ince* ‘тънък’ + *fikirli* ‘разумен, разсъдлив’) ‘мнителен, недоволен човек’; **тумур̀у̀чище** м. (тур. *tomruk* ‘дървени трупи; затвор’) ‘мрачен, мълчалив човек’; **тербес̀изин** м. (тур. *terbiyesiz* ‘невъзпитан човек’) ‘сърдит, нервен човек’ и **субурс̀у̀зин** м. (тур. *uğlursuz* ‘злополучен, злощастен’) ‘сърдит, троснат човек, темерут’. 3. Барболова дава в речника си турско-българския хибрид **урс̀у̀зин** с по-общото значение ‘лош човек, злонравен, проклетник’ Барболова/Barbolova 2013: 380), а М. Стаменов включва турцизмите **мискинин** ‘отвратителен, долен, гаден, перверзен мръсник’, **тепег̀юз(ин)** ‘безчувствен, нахален, безочлив, безсрамен, безскрупулен човек’ и **урс̀уз(ин)** ‘човек, който е проклет, злобен, подъл, долен и инат’ в една семантична група от отрицателни суперлативи (Стаменов/Stamenov 2014: 38–47).

На метафорична основа чрез пренасяне на качества от животни върху хора са възникнали интересни вторични пейоративни значения: **манд̀ѐ ж.** (тур. *manda* ‘бивол’) ‘1. Бивол. 2. Пълен, едър човек’; **муз̀ѐ ж.** (тур. *muzglik* ‘вредност, пакост; палавост, непослушност’) ‘1. Озъбен кон, муле. 2. Човек, който се хили или зъби’. *Какв̀ѐ са х̀илиш к̀ату муз̀ѐ?*; **увард̀ѐ ж.** (тур. *hovarda* ‘прахосник; женкар’) 1. Лошо муле или магаре. 2. Хулиган. *Да ни х̀ѐдиш с ай̀н̀ий̀а увард̀ѐ?*; **х̀ай̀в̀анин** м. (ар. > тур. *hayvan* ‘животно, добиче’ от ар.) ‘1. Добиче, животно. 2. Лош човек, глупак’. На същия принцип, но чрез пренос от предмет на човек са възникнали и вторичните пейоративни значения на субстантивните хибриди **м̀атар̀ище ж.** (ар. *matara* ‘манерка’) ‘1. Манерка. 2. *прен.* Празноглавец’; **карав̀анище ж.** (тур. *kağavana* ‘бака, голям войнишки съд’) ‘1. Голям меден леген. 2. *прен.*

Название на пълен човек с голям задник¹. Турско-българското хибридно съществително **бумбарѐк** м. (пер. > тур. *bumbar* ‘дебело черво на добитък; бахур; кальфка, пълна с памук’) е получено чрез лексикосемантично словообразуване и има основно значение ‘пълен, дебел човек’.

Въз основа на направения анализ могат да се изведат следните изводи:

1. За разлика от общобългарските и славянските *nomina augmentativa et pejorativa* в регистрираните в смолянския говор субстантивни хибридни пейоративи преобладават имената от мъжки род, следвани от имената от общ род (завършващи на -ѝ). След словообразователната асимилация някои от заемките стават имена от женски род, а друга част – от среден род.

2. Най-широко застъпен е словообразователният суфиксален тип, като най-продуктивен е суфиксът *-ин*, следван от суфикса *-ище* и форманта *-ѝ*, който е лексикална морфема за образуване на общородови съществителни (формално от ж.р.), завършващи в езика източник на *-а* или *-е*.

3. Няколко субстантивни хибрида образуват семантична група с основно значение ‘приятел, другар’ и вторично пейоративно значение ‘хитрец, измамник’.

4. Друга семантична група оформят турско-български хибридни съществителни за лица със значение ‘лош човек, негодник, проклетник’. Значението ‘лошотия и проклетия’ се преплита и кръстосва със значението ‘мързел, лентяйство’.

5. Синонимен ред образуват турско-български хибриди със значение ‘глупав човек; заплес, отнесен, разсеян, заваян човек’.

6. С близко пейоративно значение са хибридни субстантиви, означаващи ‘претенциозен, придирчив, недоволен човек’, ‘мрачен, мълчалив човек’, ‘сърдит, троснат човек’, а с противоположно – ‘гнуслив или злояд човек’ и ‘чревоугодник’.

7. На метафорична основа чрез пренос от животно или предмет върху човек са възникнали интересни вторични пейоративни значения – ‘пълен, дебел човек’, ‘лош човек, глупак’, ‘хулиган’.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ За понятията словообразователна категория и словообразователен тип виж Кочев/Kochev 1971. Словообразователната категория „се изгражда въз основа на ономасиологичната, но с езикови средства... Всяка категория обхваща множество словообразователни типове. Словообразователният тип се изгражда вече не само върху единството от ономасиологичната структура и единство на лексикограматичната категория на основата, но и върху единството на форманта“ (Кочев/Kochev 1971: 110).

² Този суфикс е продуктивен и в българското словообразуване. Вероятно е добавен на българска почва, тъй като лично деятелно съществително от основа *махана* не е регистрирано в познатите ни турски речници.

³ У З. Барболова думата е *мандак* (Барболова/Barbolova 2013: 263).

⁴ З. Барболова посочва други значения: ‘досаден, отегчителен; жалък, нещастен’ (Барболова/Barbolova 2013: 280).

⁵ Възможно е *пусѝ* да има общ корен с турските думи *pus* ‘пращец; мъх’ и *pusak* ‘мъглив, запотен’.

⁶ У З. Барболова думата е *дембѝлин* с други значения (Барболова/Barbolova 2013: 118).

ИЗТОЧНИЦИ

- Кабасанов, Ст.* Говорът на с. Момчиловци, Смолянско. – Известия на Института за български език, кн. IV, 1956, с. 5–101.
- Канев, К.* Миналото на село Момчиловци, Смолянско. София, 1975.
- Каневска-Николова, Е.* При корена, от извора (антропонимично и лексикалносемантично изследване на говора на село Момчиловци, Смолянско). Смолян, 2010.
- Михайлов, Н.* Речник. 1000 най-употребявани думи и изрази от родопския говор в Чепеларски район. От А до Я. Чепеларе, 2006.

SOURCES

- Kabasanov, St.* Govorat na s. Momchilovtsi, Smolyansko. – Izvestiya na Institutata za balgarski ezik, kn. IV, 1956, s. 5–101.
- Kanev, K.* Minaloto na selo Momchilovtsi, Smolyansko. Sofia, 1975.
- Kanevska-Nikolova, E.* Pri korena, ot izvora (antropoimichno i leksikalnosemantichno izsledvane na govora na selo Momchilovtsi, Smolyansko). Smolyan, 2010.
- Mihaylov, N.* Rechnik. 1000 nay-upotrebyavani dumi i izrazi ot rodopskiya govor v Chepelarski rayon. Ot A do Ya. Chepelare, 2006.

ЛИТЕРАТУРА

- АТБР 2009: *Академичен турско-български речник*. София, Рива.
- Барболова 2013: *Барболова, З.* Речник на турско-българските хибридни съществителни имена. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- БТР 1994: *Български тълковен речник*. Четвърто изд. София, Наука и изкуство.
- Василева 2009: *Василева, Л.* Българско словно богатство. Словообразователни хетероними в българските говори. София, Мултипринт.
- Каневска-Николова 2016: *Каневска-Николова, Е.* Турските думи в говорите на с. Момчиловци и гр. Чепеларе, Смолянско. – В: Юбилеен сборник „Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езиковедството“. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, с. 88–95.
- Кочев 1971: *Кочев, Ив.* Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име. – Известия на Института за български език, кн. XX, с. 107–185.
- Кочева, Кочев 1973: *Кочева, Ем., Ив. Кочев.* Nomina augmentativa et pejorativa. – В: Славянска филология. Т. 12, Езикознание, Доклади и статии за VII международен конгрес на славистите. София, с. 183–192.
- Куцаров 1997: *Куцаров, Ив.* Лекции по българска морфология. Пловдив.
- Кювлиева 1980: *Кювлиева, В.* Морфологична адаптация и асимилация на турските заемки – съществителни и прилагателни – в българския език. – Известия на Института за български език, Т. 24, с. 78–136.

- Маринов, Сотирова 2018: *Маринов, Вл., Н. Сотирова*. Акционни имена с общи гръцки основи в българския и румънския език. – Български език, кн. 3, с. 98–109.
- Сотирова-Милчева 2016: *Сотирова-Милчева, Н.* Българо-гръцки лексикални хибриди (съществителни имена). Дисертация. Автореферат. Благоевград.
- Стаменов 2011: *Стаменов, М.* Съдбата на турцизмите в българския език и в българската култура. София, Изток–Запад.
- Стаменов 2014: *Стаменов, М.* Модел на значението на отрицателния суперлатив в българския език. – Съпоставително езикознание, кн. 2, с. 38–47.
- Stamenov 2009: *Stamenov, M.* The mirror of pejorative Ottoman Turkish loan words in Bulgarian. – In: *Glogalisierung, interkulturelle Kommunikation und Sprache. Akten des 44. Linguistischen Kolloquiums 2009 in Sofia*. Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 421–433.

REFERENCES

- ATBR 2009: *Akademichen tursko-balgarski rechnik*. Sofia, Riva.
- Barbolova 2013: *Barbolova, Z.* Rechnik na tursko-balgarskite hibridni sashtestvitelni imena. Sofia, Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.
- BTR 1994: *Balgarski talkoven rechnik*. Четврто изд. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Vasileva 2009: *Vasileva, L.* Balgarsko slovno bogatstvo. Slovoobrazovatelni heteronimi v balgarskite govori. Sofia, Multiprint.
- Kanevska-Nikolova 2016: *Kanevska-Nikolova, E.* Turskite dumi v govorite na s. Momchilovtsi i gr. Chepelare, Smolyansko. – In: *Yubileen sbornik “Profesor Ivan Kochev – zhivot, otdaden na ezikoznaniето*. Sofia, Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, s. 88–95.
- Kochev 1971: *Kochev, Iv.* Dialektni kategorii i tipove pri slovoobrazovaneto na sashtestvitelnoto ime. – *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, кн. XX, 1971, s. 107–185.
- Kocheva, Kochev 1973: *Kocheva, Em., Iv. Kochev.* Nomina augmentativa et pejorativa. – In: *Slavyanska filologiya*. T. 12, Ezikoznanie, Dokladi I statii za VII mezhdunaroden kongres na slavistite. Sofia, 1973, s. 183–192.
- Kutsarov 1997: *Kutsarov, Iv.* Lektsii po balgarska morfologiya. Plovdiv.
- Kyuvlieva 1980: *Kyuvlieva, V.* Morfologichna adaptacia i asimilacia na turskite zaemki – sashtestvitelni i prilagatelni – v balgarskiya ezik. – *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, T. 24, s. 78–136.
- Marinov, Sotirova 2018: *Marinov, Vl., N. Sotirova*. Aktsionni imena s obshti gratski osnovi v balgarskiya i rumanskiya ezik. – *Balgarski ezik*, кн. 3, s. 98–109.]
- Sotirova-Milcheva 2016: *Sotirova-Milcheva, N.* Balgaro-gratski leksikalni hibridi (sashtestvitelni imena). Disertatsia. Avtoreferat. Blagoevgrad.
- Stamenov 2014: *Stamenov, M.* Model na znachenieto na otritsatelniya superlativ v balgarskiya ezik. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, кн. 2, s. 38–47.
- Stamenov 2011: *Stamenov, M.* Sadbata na turtsizmite v balgarskiya ezik i v balgarskata kultura. Sofia, Iztok–Zapad.
- Stamenov 2009: *Stamenov, M.* The mirror of pejorative Ottoman Turkish loan words in Bulgarian. – In: *Glogalisierung, interkulturelle Kommunikation und*

Sprache. Akten des 44. Linguistischen Kolloquiums 2009 in Sofia. Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 421–433.

Списък на турско-българските хибридни съществителни имена за лица с пейоративно значение в смолянския говор

- ***авьѐрин** (тур. havari от ар. ‘помощник; *прен.* привърженик, последовател’) *м.* 1. Другар, приятел. 2. *Пейорат.* Хитър човек. *Ейндѝа авьѐрин самѝ гльѝда да заптѝса чѝздуну.*
- ***аркадашин** (ар. > тур. arkadaş ‘приятел’) *м.* 1. Приятел. 2. *Пейорат.* Хитрец, измамник.
- ***ахпапин** (ар. > тур. ahbar ‘другар, приятел’) *м.* 1. Приятел, другар. 2. *Пейорат.* Хитрец, измамник.
- ***бъайхѝтин / бьейхѝтин** (тур. beyhude ‘безполезно, безсмислено’ или beyin ‘ум, разум’) *м.* Глупав човек, заплес. *Станала съм гульѝм бъайхѝтин.*
- бъаньавѝ / беньавѝ** (от тур. ben ‘разум, разсъдък’) *ж.* Отнесен, разсеян, загубен човек. *Гульѝма йѝбъаньавѝ.*
- ***будалище** (ар. > тур. budala ‘глупав, смахнат’) *ср.* Глупав човек.
- будалтъако** (ар. > тур. budala ‘глупав, смахнат’) *ср.* Глупав човек.
- бумбарѝк** (пер. > тур. bumbar ‘дебело черво на добитък; бахур; кальфка, пълна с памук’) *м.* Пълен, дебел човек.
- инжѝѝфѝкирлийн** (тур. ince ‘тънък’ + fikirli ‘разумен, разсъдлив’) *м.* Мнителен, недоволен човек. *Ейндѝа йѝ инжѝѝфѝкирлийн, ѝца му са води ѝкълан.*
- караванѝце** (тур. karavana ‘бака, голям войнишки съд’) *ср.* 1. Голям меден леген. 2. *прен.* Название на пълен човек с голям задник. *Станалу йѝ айсаковѝ караванѝце.*
- кельпезѝ** (пер. > тур. keraze ‘нищожен; безсрамен, безобразен’) *ж.* Човек, който е извършил срамно нещо.
- ***кибарин** (ар. kibar ‘благородник; големец’) *м.* Претенциозен, придиричлив човек. *Гульѝм кибарин йѝ, ни угѝда му са.*
- мандѝ** (тур. manda ‘бивол’) *ж.* 1. Бивол. 2. Едър човек.
- мандѝще** (тур. manda ‘бивол’) *ср.* 1. Бивол. 2. Едър човек.
- матарише** (ар. matafa ‘манерка’) *ср.* 1. Манерка. 2. Обидно название – празна глава. *Матарише такѝва!*
- ***маханжѝин** (пер. mahana ‘претекст, повод’, mahna ‘вина, кусур’) *м.* Придиричлив човек.
- ***маханжѝйка** (пер. mahana ‘претекст, повод’, mahna ‘вина, кусур’) *м.* Придиричива, капризна жена.
- мелемѝ** (тур. meleme ‘блеене’) *ж.* Завеян, отнесен човек. *Ейндѝа йѝ гульѝма мелемѝ.*
- микрѝфин** (тур. mikropluk ‘злина, злоба, лошотия’) *м.* Лош човек.
- ***мискѝнин** (ар. > тур. miskin ‘лентяй, мързеливец, безделник’) *м.* Лош човек, негодник.
- ***мискѝнка** (ар. > тур. miskin ‘лентяй, мързеливец, безделник’) *м.* Лоша жена, проклетница.
- ***михльѝзин** (ар.>тур. müflis, mühlüs ‘фалирал търговец’) *м.* Лош човек, лентяй.
- музѝ** (тур. muziğlik ‘вредност, пакост; палавост, непослушност’) *ж.* 1. Озѝбен кон, муле. 2. Човек който се хили или зѝби. *Какѝ са хѝлиши кѝту музѝ?*

- ***мундàрин** (пер. > тур. mundar ‘мръсен, изцапан’) *м.* Нечистоплътен, мръсен, немарлив човек.
- мундàрка** (пер. > тур. mundar ‘мръсен, изцапан’) *м.* Нечистоплътна, мръсна, немарлива жена.
- муханàтин** (ар. > тур. muhanat ‘страхливец, подлец’) *м.* Гнуслив или злояд човек.
- самьò / семьò** (тур. seme ‘глуповат, тъп’) *ж.* Човек със затормозена психика.
Стàнàла сьм самьò зàсамèна.
- ***сарàхòшин** (тур. sarhoş ‘алкоголик’) *м.* Пияница.
- сиртьòчище / сьуртьòчище** (тур. sirtük ‘миткало, скитник’) *ср.* Обидно название на човек, който скита, безделнич и прахосва. *Гульèму сиртьòчище изльèза.*
- субурсòзин** (тур. uğlursuz ‘злополучен, злочастен’) *м.* Сърдит, троснат човек, темерут.
- тепегьòзин** (тур. tepegöz ‘нахален, безочлив’) *м.* Нахален, безочлив човек (Момчиловци). Тайно, подмолно действащ човек (Чепеларе).
- ***тербесйòзин** (тур. terbiyesiz ‘невъзпитан човек’) *м.* Сърдит, нервен човек.
- тумурòчище** (тур. tomruk ‘дървени трупи; затвор’) *ср.* Мрачен, мълчалив човек.
Мажòн хи йà гульèму тумурòчище.
- тъмбèлин** (тур. dümbelek ‘смахнат, глупав’, tembel ‘мързелив, ленив’) *м.* Човек, който не се вслушва в съвети и върши каквото си науми. *Айнвà йà гульèм тъмбèлин, ти си му льу думай, ку си нèмаш рàбута.*
- увардò** (тур. hovarda ‘прахосник; женкар’) *ж.* 1. Лошо муле или магаре. 2. Хулиган. *Да ни хòдиш с айнàйà увардò?*
- ***хаирсьòзин** (ар. > тур. hairsız ‘безполезен, негоден, вреден’ от ар.) *м.* Лош човек, негодник, непрокопсаник.
- ***хайвàнин** (ар. > тур. hayvan ‘животно, добиче’ от ар.) *м.* 1. Добиче, животно. 2. Лош човек, глупак.
- ***хайлèзин** (тур. haylaz ‘непослушен, палав; ленив, мързелив’) *м.* Мързелив човек.
- ***хиньàетин** (тур. hinoğlu ‘хитрец, лукав човек’, hıyanet ‘предателство, измяна’) *м.* Мързелив човек.
- чуфтьàлийин** (тур. çifteli ‘свадлив, заядлив’) *м.* Келеш, проклетник. *Гульèм йà чуфтьàлийин.*
- чуфтьàлийка** (тур. çifteli ‘свадлив, заядлив’) *м.* Проклетница.

* Настоящото проучване е реализирано с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, в рамките на проект „Проучване на взаимодействието „човек – общество“ (интердисциплинарни аспекти), договор ФП 19-ФС-004.

✉ Проф. д.ф.н. Елена Каневска-Николова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян
ул. „Дичо Петров“ 32, 4700 Смолян, България

✉ Prof. Elena Kanevska-Nikolova, DSc
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”, Smolyan Filial
ul. „Dicho Petrov“ 32, 4700 Smolyan, Bulgaria